

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2018, Yıl:6, Sayı:12

Geliş Tarihi: 23.01.2018

Kabul Tarihi: 23.02.2018

Sayfa: 49-60

ISSN: 2147-8872

HA, HA HA HA, HĀ, ĦĀ, HĀ, ĦĀ, HAA, XA ÜNLEMİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDAKİ İŞLEVLERİ*

Turgut Baydar**

Özet

Türkçe ifade kabiliyeti ve kıvraklığı çok üst seviyede olan bir dildir. Onun her konusu üzerinde derinlemesine yapılacak her çalışmada bunun izlerini görmek, onda saklı olan özellikleri keşfetmek mümkündür. Kelime türleri arasındaki geçişlerden tutun da bir hâl ekinin kaç değişik işlevde kullanıldığına kadar Türkçe her türlü anlamlı ya da görevli elemanına çok değişik sayıda işlev yüklemiştir. Türkçede bazen de farklı görevli ya da anlamlı elemanlar aynı işlevi yerine getirmektedir. Ünlemler de çok değişik işlevlerde kullanılan kelime türlerinden biridir. Çünkü ünlemler duygu ve düşünceleri en kısa ve en etkili şekilde ifade edebilen yapılarıdır. Ünlemleri sadece görevli kelimeler olarak değil, aynı zamanda anlamlı kelimeler olarak değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü ünlemler bazen bir cümle ile hatta birden çok cümle ile ifade edilebilecekleri tek kelime ile hem de daha etkili bir biçimde anlatabilmektedir. Türkiye Türkçesi ağızları da ünlemler bakımından son derece zengindir. Türkiye Türkçesi ağızlarında çok sayıda ünlem, çok değişik işlevlerde kullanılmaktadır.

Eldeki yazıda da Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan HA, HA HA HA, HĀ, ĦĀ, HĀ, ĦĀ, HAA, XA ünleminin hangi işlevlerde kullanıldığı tanıklı örneklerle dikkatlere sunulmuş; böylece sadece bir ünlemin dahi Türkiye Türkçesi ağızlarında kaç değişik şekilde geçtiği ve çok değişik işlevi yerine getirdiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi ağızları, ünlem, HA, HA HA HA, HĀ, ĦĀ, HĀ, ĦĀ, HAA, XA ünlemi, HA, HA HA HA, HĀ, ĦĀ, HĀ, ĦĀ, HAA, XA ünleminin işlevleri.

* Eldeki yazı hazırlanırken *Ünlemlerin Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Kullanılışları ve İşlevleri* isimli kitabımızın *İnceleme* bölümünden faydalanılmıştır.

** Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Öğretim Üyesi, orcid.org/0000-0001-8349-5050, turgutbaydar@windowslive.com

**IN TURKEY TURKISH DIALECTS THE HA, HA HA HA, HĀ, HĀ, HĀ,
HĀ, HAA, XA INTERJECTION**

Abstract

It is a lyric with a high level of abilities and self-expression in Turkish. It is possible to see the traces of it in every work that will be done in depth on every subject, and to discover the features hidden in it. In terms of how many different functions are used in a given case, it carries different functions to all kinds of meaningful or assigned members in Turkish. Sometimes in Turkish the same function fulfills different task or meaningful elements. Interjections are also one of the many types of words used in various functions. Because interjections are structures that can express emotions and thoughts in the shortest and most effective way. It is necessary to consider interjections not only as official words, but also as meaningful words. Because interjections can sometimes be expressed more effectively with a single word that can be expressed with one sentence or even with multiple sentences. Turkey Turkish dialects are extremely rich in interjections. Turkey Turkish many interjection in the mouth, are used in a variety of functions.

The present study in Turkey Turkish dialects used in the HA, HA HA HA, HĀ, HĀ, HĀ, HĀ, HĀ, HĀ, HAA, XA interjection presented to the attention of the witness, which functions as used in the examples; even just an interjection in Turkey Turkish dialects in many different ways and it now has been demonstrated that fulfill many different functions.

Key Words: Turkey Turkish dialects, interjection, HA, HA HA HA, HĀ, HĀ, HĀ, HĀ, HĀ, HĀ, HAA, XA interjection, the functions of HA, HA HA HA, HĀ, HĀ, HĀ, HĀ, HĀ, HAA, XA interjection.

Giriş

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalar bir hayli artmıştır. Bu çalışmalar sadece yöre ağızlarındaki dil malzemesinin kayıt altına alınmasıyla sınırlı kalmamış, ağızlardaki sıfat-fiil eklerinden¹ isim çekim eklerine²; ağızların sınıflandırılmasından³ fiil çekimine⁴ varıncaya kadar araştırmacılar tarafından ilgililerin dikkatlerine sunulmuştur. Bunlar ağızlarımızla ilgili önemli hizmetlerdir.

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılması gereken çalışmalardan biri de derlenen bu dil malzemesinin her birinin teker teker ele alınıp işlenmesi, kullanılış ve işlevlerinin ortaya konulmasıdır. Bu yapılırken dilin imkânları, ifade kabiliyeti, kıvraklığı daha net olarak anlaşılacaktır.

¹ bk. Ahad Üstüner (2000), *Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri*, Ankara: TDK Yay.

² bk Ahmet Buran (1996), *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, Ankara: TDK Yay.

³ bk. Leylâ Karahan (1996), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: TDK Yay.

⁴ bk. Özgür Ay (2009), *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekimi*, Ankara: TDK Yay.

Ünlemler⁵ hem yazılı hem de sözlü dilin ürünleridir. Ancak ünlemler daha çok sözlü dilde etkili olurlar. Ünlemler çok çeşitli duyguları ifade edebilirler ve çoğu zaman tek kelime bir ünlem bir cümlenin yerini tutar ve cümle değerinde işlev görür. Türkiye Türkçesi ağızlarında da pek çok ünlem, pek çok değişik işlevde kullanılmaktadır. Bu yönüyle de ünlemler dilin vazgeçilmez kelime türlerinden biridir. Böyle olmakla birlikte, ne var ki, ünlemlere gramerlerde çok da yer verilmemekte, birkaç örnekle bu önemli konu geçiştirilmektedir. Hâlbuki dil bilgisi bir bütündür ve dilin her bir elemanı bir bütün olarak işlem görür. Bu nedenle de kelimeler şunlar önemli, şunlar değil diye kategorize edilemez.

Türkiye Türkçesi ağızlarında ünlemler çok değişik işlevlerde kullanılabilmekte; aynı zamanda da aynı işlevi yerine getirebilmek için çok değişik ünlemlerden yararlanılabilmektedir.

Eldeki yazıda da Türkiye Türkçesi ağızlarından tespit edilen malzemeye dayanılarak **HA, HA HA HA, HĀ, HĀ, HĀ, HĀ, HAA, XA** ünleminin çok değişik işlevleri dikkatlere sunulmuştur. Böylelikle dil bilgisinin önemli konularından biri olan ünlemlerin Türkiye Türkçesi ağızlarında da çok değişik şekillerde ve işlevlerde kullanıldıklarına dikkat çekilmek istenmiştir.

İnceleme

1. Alay, küçümseme:

bana bir faydase olmadı, kimsenin de.// nayedı hane?/ ha ha ha, hür yaşayreh da, dersen ne oler. vallah. hur yaşayreh, dağ yazereh, he taw. şimde bez ke öle ke ölüy ya,eve giderim ya. ayu öliye ağlamam, geriye galan sağlara ağlaram. (Erzurum İ. A. II. C. 57/1)

2. Anlamı pekiştirme:

savaşa gâtıldım, capada ben şē _étmadım. hama lakin o vaqıt silā _altındadım. sayar _alayıdadım. hani bu gıbrız aldı ya, bu atatürK buları hapı danıza tókTı. işta o vaqıt silā _altındadım. ben gaziyim. savaştı ha savaştı oldu. (Keban, Baskil ve Ağın Y. A. 129/4)

3. Dikkat çekme, uyarma:

gaş_sene galdı, iki_buçuh sene mi, bir_buçuh sene mi? heç, getiyen, ele, süd_alırdı para, yoğurd_alırdı para, tawuğ_alırdı para. soradan urusun_ıçerisi bozuldı; bolşeviginen gazağ ha., urusun_ıçerisi ki bozuldı; bolşeviginen gazağ ki birbirine gel ha gel etdi; ağa, çekilmiye başladı bunnar, çekildi. (Erzurum İ. A. II. C. 26/1)

urđan dönilar bōle gidilar. arada öbür bazılarına dayaq_da atilar hā. binen adama. una bī dayaq _da atilar. urđan bī başhasını bindürilar. (Ordu İ. ve Y. A. 255/1)

burđan dut ileri dearmen var ha. dearmene gadar bahçiydi. üş dört tene de baş örenli gızlar var. bah saa doğruluğu söylüyüm. Orda bahçe ediy, bahçe yapıylar burda. bu gızlar orda haley çekerler tudun başına çıhardıh bu ez onlar bizi daşlıylar. sonra niyise hepimiz bi olruğ haley çekerik. şimdikini bilmem şuyumuş buyumuş aleviymiş bunlar yok bir birinen bi dünya gonusma var ıdı. şimdik o gızların yanına varıp ta gonusamazsın. (Malatya İ. A. 264/1)

⁵ Ünlemler ile ilgili detaylı bilgilerin verildiği ve ünlemler hakkında yapılan çalışmaların teferruatıyla dikkatlere sunulduğu bir makale tarafımdan yazılmıştır. bk. Turgut Baydar (2016), "Ünlem Üzerine", *Türük Dergisi*, S.: 7, s.127-151

hēy! arkadaşlar, bir varlar, bir yoklar. ula dinleyin b.. ōli b..lar. eski zaman içinde, pire padişah iken, o, zamanda ben ve'zir idum hā, u'nutma! gittum bi 'eve, buldum iki 'tüfeķ; biri kıriķ mırıķ, bi'rinun hiş ç'kmā yok. (Rize İ. A. 197/1)

Bi de geldim ki, hōkūmeti teslim almışlar, bi süngili tikmişler ğapiya. Pulisler de palasğaları ğuşaniylar hā. Pulisler hēş meydanda yoğudu. Ėle eĝmişler ki pulisleri, Ğonya'nın yerlisi. Onnar hep bülüylermiş yapannarı. Eman Yārabbı, sen bülüsen Yārābbı! Daha ne din var, ne iman var. Bēyle yiyecekler o ahāliyi. (Erzincan ve Y. A. 288/1)

Gine gidīr, çocuĝa adam gönderīler. Çocuĝ gelir. Baĝīr atın eline yüzüne. "Padişaim" dīr, "ama eyer taĝımı var hā." "Çocuĝ" dīr, "ben sennen atın eyer taĝımını sormīrim, atı sorīrim." (Kars İ. A. 178/1)

başıma geçennere söyliyeçaĝam ha. şinde, efendem bölüyh gumandare orda tilifone büyhde; santıral, alo, santıral, alo. ben de dedem ke ehmed efende bunnaren herkeş me alidur, herkeş me santıraldur. (Erzurum İ. A. II. C. 114/1)

*Hey ağalar selli ala yā Muhammed
Muhammed selveri geldi ha geldi.
Arşın sultanıdır, dinindir beĝi
Cansıza can veren geldi ha geldi*

*Göyden yere yēndi otur cüz Ğuran
Muradını versin Kābe'de duran
Ğavurun içine velvele salan
Eliyel Mürteze geldi ha geldi.*

*Alimler oĝuyur ayat üzünnen
Nur tökülür Peygamberin sözünnen
Beĝnamazdar düşdüĝ haĝĝın gözünnen
Cebrail ...getdi geldi ha geldi. (Arpaçay Köylerinden Der. 324/2)*

4. Gösterme:

biz de bumbacıduĝ. un beş ĝişe ilerden gidiruĝ. ha bura, ha şura, ha bura, ha şura daĝe sarmışlar, her bir bölüyh bi terafdān gelmeş, alaylar. (Erzurum İ. A. II. C. 116/1)

irtesi ĝ'uni 'oldi efendi, dediler ki, "herkes sarāyin oĝūnden gelu ĝe'cekeķ." gelu ĝeç'eceķ; kız, babasi sorar aĝa: "bu midu?" – "yok.", - "ha bu midu?" – "yok." yok, yok, yok. padişah bi emir daa verdi: "herkes sarāyimin oĝūnden ĝeç'eceķ; eger her kim evine bulunuşa kātliam olac'ak, kesilec'eķ ka'fasi. koc'akari buni duyar 'duymaz geldi, dedi o uşā ki: "ola 'oĝul, bug'ūn padişah il'anat etti, eger sen de bug'ūn git'mesan, o sarayın oĝūnden ĝeş'mesan eve gelu tutar ke'serle seni, sen de ĝeç'." "peķi" dedi. ĝeştuĝu kıbi kız daldi aĝa, dalduĝu kıbi dedi aĝa, ç'aırdile buni huzura, ç'ıķdi, dedi: 'budu beni kultaran." "eh, oĝlum," dedi, "kızimi ki 'kultardun," dedi, Allāhun emrinlan," dedi, "ben bun, saĝa veriyrum." (Rize İ. A. 199/1)

mersinde ha bōle bi cāmīñ önünde oturuyōduk. yanımı bi ĝadın otdu. oturuşun, baña dedi ki:

-atatürkü seviyō mun sen? dedi.

-atatürk olmayışın burdu duru mu bilcez dedim, ben.

-sen sēmōñ mu? dedim

-aã, ben sēmōñ, dedi gadın.

-niye sevmōñ sen? dedim.

-arapları, dedi, acık ileri sürmemiş, dei. petirol satıyō, dedi. ben de dedim ki:

-gocãña solü de dedim, onnã sürsün oráya, dedim ben. atatürk bu gadã gurtarmış. (Uşak İ. A. 254/4)

gúzel güzel kızlari

hep yanuma yanaştı

ha bu fãni dünyãya

daştı yúreğum daştı. (Rize İ. A. 210/1)

Şehmus vardı, Altunçi Şehmus, oni almıştı. O da dört sene kaldı yanindea, bırahtı. Dedi ki, ben edemiyem. Bu her gün her gün anasi gil geli, hadi gezmaga, hadi gezmaga, ben edemem. Kahtılar ayrıldılar. Geldi babasi gile. O babasi gilde oturdi, epey oturdi. Ondan sōra bi gün gezidiler Vaķıflar Hani'na, Hacı vardır Lice'li, 'İzedin, Hacı 'İzzet. Göri Lâmia'yı begeni. Deyi ki **ha** bu beni alaydi. Deyiler yoh, Lâmia'yı almaz, evlenmez, kocasi ölmüş. (Diyarbakır A. 117/1)

bi varmış bi yokmuş, bi padişagun kapisında bi nar varmış. bu nari, her g'uh gel'u bi div bo'ğarmış. bu g'uhü' dedi ki bōyuk_oğli: "baba, 'nōlu, kur'ban_olāyim sağa, **ha** buni ben beklıyeyim; eger gelduğu 'zaman be'n_oni vuramasam 'benum kelleme kes!" o da g'ü'vendi bōyuk_oğ'lina; zannetti ki hesetten bu bōyuk_oğlum c'essur bi a'damdu, ne bil'u ki yúreği sel'ānıktu. (Rize İ. A. 197/1)

bişi tabi işeyde böyük dığanda bole yağı doldurusun, gızardırsıñ_ıçine görsuñ hamırı bole yapālã yine. ona bişi işTe orda gızardı mı oñu alırla gör ole, gırk_elli gadã yapālã. cãmınıñ_ōñüine getirilē meselã arife günü burda millet çıķāķana. **ha** şurda dışarıdadır çıķan alı, gidē yeri. (Şuhut ve Y. A. 204/1)

hocam, afyonuñ adamı salam adamdır. vallāyi bak, asger ocāndaydık. başçavış varıdı. tü dedi mi, yāni sözünden dönmezdi. ekmek üç yüz gıram. diñne. şeye gitdik. kamyonnara guycez. şindi, sen neden çalışmıyoñ, dedi. len ali, ..ına godum, nerde bu omzu gariş ...cen .. ına gömdümüñ, dedim. üç yüz gıram ekmēnen āşam mı oluyo **ha** böyle yaz günü. o da diñnōmuş. ne deoñ; dedi. bi selam, tak. ne dediñ sen? len başçavışım, dedim, biz sabāla girdik. yidirdiñiz üç yüz gıram ekmēnen biraz ilāna gapısgası. nēde omuzu gariş varışa ...ceñ, ..ına godümüñ, dedim. hadi git, dedi. erkēmişiñ. git, deyus ōlu deyus, sözüñden dönmediñ dedi. vallāyi de dōcēdim. lākin yalan sōlemediñ. (Uşak İ. A. 245/4)

gitti ki, bakti g'öz'leri 'aç'ık, demeķ uyuyı. "yallah!" dedi buğa bi kıl'ij 'vurdi dēv_eldi. 'geldi şindi ka'pinun dibine, ku'yunun dibine, dedi ki: "ēy! 'aga, **ha** bu birinci kız 'senun, al." kızi 'verdi. (Rize İ. A. 198/1)

5. Hatırlama, dikkat çekme:

Mehbuf_idi onuñ_adı, sevgisiniñ_adı. Değer ki oğul, değer. Gözderin kör_olsun, Mehbuf gitdi diğir. **Ha**_ana_etti? De ha! O sayfin yanda_edir. (Kars İ. A. 364/1)

uriye vardım. bahriye asgerisin. gëyiyoq. unnar atî yallah denize. tamam_mı? **hā** yüzü_mü gendün olîn tiraş. belbere gétme yoq. **hā** kesîlar, dibinden kesîlar. (Ordu İ. ve Y. A. 244/2)

kıs kârdaşımın kıızı vâdı alamanya'da, hastânelêde duruyu, rappadaq unu yolladıq biz alamanya'nın vaqtını geçirmeden. kıızı yolladıq onun yanına onun yanda yalan olmasın şindi, bi kaç sene çalıştı. iki tâne dâre aldı edirne'de. şinni yeni hastanenin baş_ucunda u kadâ, taşlık'ta. İki tâne dâre aldı. dâreler biri birine karşı karşıya. dârelên birisinde güççük kız oturî. gıs gârdaşım diye undan hiç para almî. alma deyvellê.... yani nēyeti o alamanya'da gelen kıs ayla da balandı, bol bol aylıq alıy. paraya ihtiyacı yoq.

ha, olanı nası evêrcez? kaçırmadı şindi. bizim güvê vâdı istanbol'da ya u zaman u güvê bu kıızı budu bize. (Edirne İ. A. 186/3)

Hazreti Nufun dört oğlu varıdı. Birisi Yâfes, birisi Sam, Birisi Ham, birisi Yam. **Hā** o Yam dediğim demek buğa tabi olmadı. Tufannan kaçmag için bir gafes yapıdı. Gafes yapıdırıp da bir dağa üzerine çıldı. (Kars İ. A. 251/1)

ne didim, bi şı didim. **hā**, anğarıya giddim, ayām gırıldı da, burda da, allah tarafında. paħla topladım bāçada, gadın_aşya paħla. didim ki alamana gónderiyim, didim. alamana didim gónderiyim, didim. dizşim_inen topladım, böyle dāl de goca peşkir dizlik, şordan şöle. diziñe gurban_olurum, üşüyo mu nörüyo? guru yere oturduñ. minderi de baña vir. vay gurban_olurum. şu minderi bāri altına veriyim, gurban_oluyum. ne ilaf_idiyodum, unuddum. (Kırşehir ve Y. A. 272/1)

“benim kavuu” deyör, “benim başımdan alıp Ta vel_ñın kafasına keydirsana” deyör. o_da bakırcıya şöile alıyor, ona geydirebilirken sutu o adamıñ üserine döküyor. halk bunnan güllüşüyü bi de bu gadi oyunu hatırlıyorum. **hā** cingeneri takli_eden oynnar var. (Kütahya ve Y. A. 147/1)

ben nerde görem?/ yoħ yoħ, **ha**, kemal beg getde. getdiħ. gördüm_ışde bişeyler. ne bilem geldeler. bir ike can geldiler. hayn, dedem, var_olasın şengaya, var_olasın; erzürüme şineldin. (Erzurum İ. A. II. C. 57/1)

undan şora bü söver üvey birāder, unuñ bubaşı, bunuñ bubaşı ölüyor. şede **ha**, furülüyor şede, **ha** dedesi çanaKkale şavaşı'nda, unnar giderken kimisi “zehirlendi...” (Dalaman A. 78/2)

şimdi yuvada yalañız oturuyum. Kızım ölmüş üç uşağı geri Kalmış. saħabim mahmut önal. mefāt etti. ordan soynaması şimdi de o ne diyecēdim **ha**. çoğ eyidirik. çoħ irahattirik. saħabimiz öldüyse yoħsul değılik. oğlum vār. sağığ olsun. benim de herşeyimi düzüyü babasının yerini kayıb etmedi. girazlar dalbastı girazları fişne girazları elli ırgatlıħ üzümlüğü vār. (Malatya İ. A. 264/1)

6. Kızgınlık, sitem, öfke:

hemen toplayvallā unu ha baqalım de baqalım eve. güççük kârdaşını deyvellê git deyvellê sen müsávirimiz vā hazırlıq yap güççük kârdaşı bi geli eve sarayın bi taraftı yıkık. bi taraftı yıkık olunca, gız kârdaşını hemen gıcırğıtma altlayvarı. sen dēri biz dēri yedi kârdaşımızın üçünü şehit vēdik, sen oraspalıq edepsizlik yapākan bu sarayları yıktırışın **ha**? (Edirne İ. A. 189/3)

7. Mübalağa / pekiştirme:

Şimdiye gider aşcınız size göndermemiş. İmdi de göndermiş sümühlü et. Başğa ne var dedi dışarda. Dēdi dışarda ne yoħ ki. ħoca zaten bezmış bunnarı oħutmadan. Ay var, gün var, yıldız var, seyhata çıħmaħ var, yanı o zaman seyhat demēħ, indi gezmeħ deirik. At binmek Ata binmek var, ...

oynamaĥ var; her zevk sürmeĥ dışarda var **ha** var, ya ĥoca dedı, be bizi ieride niye indiye geder ęlediniz? (Arpaay Kylerinden Der. 53/1)

8. Rica, yalvarma:

“şu tırmılıĥ başı dleK

yaĝr yāmır olur gleK

oĝ yavlırdım beĥ_ĝızıma

ha bir sene bile duraK” (ukurova A. 350/1)

9. yle mi?:

-Malcılıĝ yapallarmış **ha**?

-Hē mal. Devriş Paşa varımış, gelmiş, bunnarı ırmış, o dedemgili, dedemin dedesini. lum, burdan, size mal mlk verim, yarın brgn size gerek olur. Yoĝ! Yoĝ! Yoĝ! Bize o dālari vērseĥ yeter. Biz geiniĥ buynuzunu ysulladıĝ, geiniĥ buynuzunu. (Hassa A. 94/5)

-teksoy’un pıroĝramına ıktın **ha**? ne yapıydun sen orda?

-ben bilmīm. biz hasTa bařıĥa gitdiydik. ora. Ne bilīm ben teksoy oldūnu. adam gedi, iri adam, hle etdiri etdiri. ble yoldan da birisi dndkti tirsek gibi yerden anām řeyler, candarmalar, iki dane tākři, amaralar, getiler. bu bizim santral gibi ordan geri dndler. (Salihli İlesi ve Kyleri Aĝızlarından Der. 86/1)

10. Sreklilik:

gaş_sene galdı, iki_buuĥ sene mi, bir_buuĥ sene mi? he, geiyen, ele, sd_alırdı para, yoĝurd_alırdı para, tawuĝ_alırdı para. soradan urusun_ierisi bozuldi; bolşeviginen gazaĥ ha:, urusun ierisi ki bozuldi; bolşeviginen gazaĥ ki birbirine gel **ha** gel etdi; aĝa, ekilmiye başladı bunnar, ekildi. (Erzurum İ. A. II. C. 26/1)

peki daĥa ne grdn? grdm. bī derenin kenarında bī fiiya adam durmadan su goyī. ficının gt yoĝ. u ĝadar goyī pasa. goyī, **ĥa** goyī, **ĥa** goyī. fici dolucaĝ. fici dolmī. ĥa ēyi diyo. ēyi. (Ordu İ. ve Y. A. 313/2)

birikiller herkiş... bir Kız yanı sankı sāĥa gn var. işini dutturacak ya saā da bir elma veriyi oĥ da teāne de ha elma versiĝim oĝlan der imiş o alar umış oraĝı sannımış Kı baā diyo. bu baĥa diyo eyle o hāl ıla aĥřamau vur **ha** vur... tkendiĝi zamanda da byken bir guymaĥ alallar umış gurtuncalık şelek zamanı da herkiş řelāni eker erkekler dirgeninen bu başdan aĥtarır o başa devrisin olur halbur ellerinde sarat sprge eler tersini atar. yel esmesse bir gnde de ıĥaran olur. şimdi goylelik emme bahalandı. (Malatya İ. A. 367/6)

efandi ĥıřmila bi loĥmana baĥi. ĥıřmila loĥmana baĥısa, loĥman di, “efandi sana bi řē diyam, ondan sra beni cazalandır.” “sla baĥam” diyi. diyi “heremiza bitas sıcaĥ su iir. Ata bin bızı bu dzda ĝořTur. o zaman gizli sır aĥa ıĥar.” dedi. “meydana ıĥar” dedi. efandinin_aĝlına yati bu sz. heresina bi tas sıcaĥ su iiri, ata bini bunnarı dzda ĝořTuri. **ĝoř ha ĝoř, ĝoř ha ĝoř**... hepsı dndari, ĝusmaya başlılar. o zaman hepsinin aĝzında o meyvalar tkli. loĥmanın aĝzında sade o iřTiĝı sıcaĥ su tkli. heēy ĝafil! di, yarın huzuru ilahiyede ben_ėtmādım, ben demādım, ben yapmadım demāyla iř bitmaz. orda sıcaĥ suyu iirir ĝořturullarsa, ne yaptıĝın hepsı aıĝa ıĥar hepsı aıĝa ıĥar o zaman. (Keban, Baskil ve Aĝın Y. A. 95/2)

babamın kitaplari sandığınan devrilmüş; sandığı da doğrultdum; gapiyi zırzaladım; bizim esgerinen garişdim, haydi babam, gel ha gel, geldim dutci pungari vardır, ambu yanda, bülmem görmüşüz? (Erzurum İ. A. II. C. 28/1)

Ahşam oldu, bi tene güzel gâdın getdiler, Cahanşah'ın yanına saldılar. Gece Cihanşah orda zevğ safasında bulundu. Sabahnan galdırdı bunu gene götdüler hamama. Hamamnan getirdiler, üç tene at hazırladılar. Birisine ağa mindi, birisine nöker mindi, birisine de Cahanşah'ı mindirdiler. Biz dedü, hariya isirseñ sen de onnan geleceñsen. Orda bir saat göreceğ işin var. Olur dedi. Cihanşah get ha get, ahşama gâdar yol getdiler. Ahşama iki buçuğ saat varıdı, bañdılar, Cihanşah bañdı ki götdüler, bunu üsgeğ uçurum bir gâyanın altına çıhartdılar. Atdan endiler. Atın birini vurdu gebertdiler. Gebertdiler, ğarnını yırtıdılar. Cihanşah'a dediler, sen bu elbiseyi ver bana. Al abu esgi elbiseyi giy, bu atın ğarnında on degge yatginen, bir yarım saat yat, yuñunda ne görseñ çığ söyle. Aha senin göreceğ işin budu. (Arpaçay Köylerinden Der. 30/1)

bandırmada, balikesir dedim a, bandırmada. 'isdambıllda. isdiğam_ıdıñ. 'dolan ha 'dolan. (Balâ İlçesi A. 142/1)

Aşağıdaki örnek de süreklilik işlevinde emir HA emir kalıbındadır:

Gızılözdeydim ırmā gediordum. "bura ney" dedi, "bura çifli" deedik, "Avanuzuñ çifli" dedik, hē, öyle deyinci "ne isdeyorsuñ" dedi. "eyi misifñiz" dedi, "eyiyik islah, Allah ömür versin bek eyiyik" dedik. "ne isdeyorsuñuz" dedi. "ne isdeyoğ bi ortaohul yapdır" dedim. "yapdır ha yapdır" dedim. bir de bu laf hoşuna getmiş, bizim böyle dedimizi. (Nevşehir ve Y. A. 171/1)

11. Şaşkınlık:

ben tāta çıkarcam. ğarısı vardı, cinalō ğızı. cinalō ğızı, cinalō ğızı, çardı bu. çıkdı ğarı ğapiye. ne var dedi. ağ bu adam seni istī, gider_misin, dedi. bu şindi git sen delürdün_mü didi buna. at, sğat dedi, silah ele verilmez. ha didi ğari vërdin, ha umu vërdin. (Ordu İ. ve Y. A. 302/2)

diyi ki "pēlül sen ne memurluğ_isTisin." diye ki "beni para mamuru tayin_ët, para mamuru tayin_ët." ē diye "gët para mamuru_ol." ëla olmaz diye. "ya nasıl?" gët ....yap getir. senin ismini da yaz, senin mohorunu da altına göy ki ben boynumā_asam, belli ola ki ben para memüriyim. yaa! ëla gët para mamur_ol, ëla kim beni tani. haa! darhal gidallar, yapallar, efândiya ğara bibem, boynuna tağallar hayde gët. (Keban, Baskil ve Ağın Y. A. 83/1)

dedim ana vaziyet nassı eyyik eyi asker topluyuh. adam başına dedi birer lira alam; verem her zabite götür. yirmi lira verdi. altın bu hâ. ne başını arğıdam. yoğarı banaziya gader üç dört tene def çalanlar, topal bombok adamlardan beş on tene topladıñ. (Malatya İ. A. 242/2)

Yirmibir lirā aldık bunu, o bize tesir yapmaz. Ben giyerim, kaç gişi dā giyer. Ben muhtarkan hâkim gelmişti buraya, bana sordu fiyatını, beş lira dedim, olur mu yahū beş lira, amma yaptın hâ, yirmi lira dedim bu sefer, ne_âpıyorsun ba dedi, bildiğin gibi yap dedi. Kim bilir bunun büle olacanı. (Doğu Trakya Yerli A. 32/1)

benımızamanında dört beş imam geldi. efândıma söyliyam bu camiya. birisi essanın dayısıydı. bu camiya eyi bañmadı gözları kór_oldu. şu zuvağlarda ingüliya ingüliya cān verdi. ondan sōra onun_oglı essanın babası ha! o bu camiya imam oldu. o da efandıma söyliyam bu camiye eyi bañmadı onun da gözları kór oldu. bizim zamanımızda oldu. (Keban, Baskil ve Ağın Y. A. 86/2)

12. Tasdik:

-Voyn! Omar_ali. Nãrdãñ gãliyorsuñ?

-Baña mı soryoñ?

-**Ha, ha.**

-E, ne_var yoq.

-Ne_olsun?

-Lōn! otur baqalım, añlat.

-Şindi mi?

-**Ha, ne havadis va?**

-Böyün bi cäridä gälmiş.

-Ē, anlat şun voyn.

-Ortalıq garışıqlıq gibi.

-Yā, eyi olur_bä!

-Ey Hüséyn äbäñ ve anañgil nä_yapyor?

-Eylär, sağlıq olsun.

-Qarnıñ ac mı?

-Xāyr. Ūş dänä kışıklä iki täpidim vardı. Şindi yēverdim, yiyän.

-Ya. (Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I.108/1)

Anam yirmi yedi yaşındaydı. Yirmi yedi yaşında nefise öldi. Babam da iki sene sōra öldi arķasi sōra. Şam'daki görevimiz tabi böle yārim ķaldı. E ben de dedim ki babam da ölrken vasiyet etti. Kızım saķan ķalmıyasız, Türkiye'y gidesiz. Türkiye'den dayım mektup yazmıştı ki çocuklar gelsinler düğün var, 'Ahmet filan. Biz de ķahdıh geldih. **Ha**, mektubune cevap yazdıh, komşılar yazdı. Ya'ni Türkler vardı, Diyarbakır'lılar vardı orada. (Diyarbakır A. 110/2)

-Loyn Al_ōsman!

-Ū.

-Hacca babañ evdämi?

-Evdä.

-Eniyä öş_de.

-Gäl gäl.

-Sālamün aleyküm!

-Aleyküm sālam; xoş gäldiñ.

-Xoş bulduq.

-Mārhaba, ē añlat baqalım şindi.

-Bānim bir maslahatım vā.

-Sōylä baña.

-Yarın camızları ver dä.

-Ē.

-Bir dönüm yer vā süreyin_gälän.

-Pākī. Buña mı gäldiñ?

-**Xa.**

-Eyyā. Cuvara_sar, qıyat ta bitti böyün. Āşa çubuğu alive. Bāsiyyän.

-Ē, laf etsänä?

-Ūlay, xabarıñ var mı?

-Xayır.

-Bizim geçiyä gurt galdi.

-E!

-İkisin yarmış. Āniklär xabarı aldı, süyüldülär, gáştı. (Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I. 107/1)

bütün hökümat vurmuş ermenileri. érkeyhleri öldürmüş. gadınnar galmiş. bunnar sora bi tahimi firar etmiş. haberleri varmış. getmişler işde revan'da alti milyon oldı. o revan'daki ermeniler muş'undur, van'ındır, ağrı'nındır. buralardan gétme. onnarın züryetidir. oralarda almış. şindi tapu mapular da ellerinde var. van'ın da yeri. muş'un yeri, bitlis'in yeri. **ha** işde haliyle hökümat verir mi? he dünya evür çevür oldı gétı işde. (Adilcevaz A. 86/1)

13. Tehdit:

variye ġarınce diyo _ki ġarınca ların da bëyi varmış u zaman, sultanım, diyo, develerien sahip çık, ġarışmam sona **hā**, diyo. baġıyo sultan süleyman, bĪ ġarınca. gendüsü ġoca sultan süleyman. işde ömründe u zaman gülmüş. padişah gülüncü, allah allah, diyi. bĪ ġarınca, diyo. ġarışmam, dedı. **ha** bu ne _demek. la heç saġp çıkmıyo. (Ordu İ. ve Y. A. 291/3)

14. Tembih:

şindi fadim_āla geçeden başlar hazıllanmıya. "ġız gelin, böccemi hazılladıññı?" "bana baġale, niyse ben gendimiñkini hazıllarım sen beblēñkini unurmañ **ha**.. baġale şo zıvrıma ġóynekden yapıdımız kese var a, ipiydir keselenmedim onu da ġoy da bi dene keseleniyim" dir. (Kayseri Merkez İlçe A. 67/2)

sen nasıl bana sırrını söylemişin. di benim sırrım ġapıdadır. aha di Tık Tık maşsudan. kensını boyalı ne yapı. diy o da deġil. di peki senin sırrın nedir ya. di benim sırrım a bu illerde bi çeşme var di, git çeşmeye bi davşan di, suyunu içi o çevrededir diy. onun ġarında bi ġutudur. ġutunun içinde iki tane yumurtadır di. benim sırrım odır di. başka bişi de deyil. diy baġ neçara da demiyesin **ha**. ben saġ söyledim bu gizli işın sırrı budır. tamam. bullar neçarla ġalñiler zeg bizim köye ġadár gidiler. (Gerger Merkez ve Köyleri A. 141/1)

15. Teşvik:

Tut ġaynıyı torbalara doldurup tıhıyuh. Tut ġaynıyı. Şire edip gine ġazena doldürıyuh. Cem ediyük ġazena. O ġaynemaġda olsun biz herle çalıyuh unnan. Herle teşnen herle. Şire ġaynedı mı, ayreni getürıyük, pilowu getürıyük, doldurup ġarışdıruh. **Ha** ġaruşdurun, **ha** ġaruşdurun, baġıyuh ki kepciye bulaşiy, bulaşdı, oldu pilow. (Erzincan ve Y. A. 304/2)

Sonuç

Türkçede anlamlı ya da görevli her bir eleman çok deġişik işlevi yerine getirebilmektir. Bir ünlem de kimi zaman bir ya da birden fazla cümleye ifade edilebilecek her türlü mesajı yalnız başına iletebilmekte ve böylelikle iletişim sağlanabilmektedir.

Ünlemler Türkiye Türkçesi ağızlarında çok deġişik şekillerde ve işlevlerde kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan **HA**, **HA HA HA**, **HĀ**, **HĀ**, **HĀ**, **HĀ**, **HĀ**, **HA**, **HA HA HA**, **HĀ**, **HĀ**, **HĀ**, **HĀ**, **HĀ**, **HA**, **HA** ünlemi de pek çok deġişik işlevi yerine getiren bir ünlemdir. **HA**, **HA HA HA**, **HĀ**, **HĀ**, **HĀ**, **HĀ**, **HĀ**, **HĀ**, **HA**, **HA** ünlemi Türkiye Türkçesi ağızlarında *alay-küçümseme*, *anlamı pekiştirme*, *dikkat*

çekme-uyarma, gösterme, hatırlama, kızgınlık-sitem-öfke, mübalağa, rica-yalvarma, süreklilik, öyle mi, şaşkınlık, tasdik, tehdit, tembih, teşvik olmak üzere çok değişik işlevde kullanılmıştır. Türkiye Türkçesi ağızlarının tümünü içine alacak bir çalışmayla bu işlev sayısının artacağı da muhakkaktır.

Dikkat edildiği gibi HA ünlemi çok değişik şekillerde kullanılabilir. Bu da ünlemin her bir kullanımında farklı işlevler üstlenmesini sağlamıştır. HA ünleminin birden fazla tekrarlanması (HA HA HA ya da emir HA emir kalıbı gibi) anlatıma farklı bir çeşitlilik kazandırmakta; böylelikle bu kalıplar tek başına kullanılan HA ünleminin işlevlerinden daha farklı işlevleri yerine getirebilmektedir.

Ünlemler dilin en kıvrak ifade şekillerinden biri oldukları için Türkiye Türkçesi ağızlarında da ünlemlerin bu durumundan fazlasıyla yararlanmışlardır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü Halûk (1999), “Türkiye Türkçesinde Ünlem”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara: TDK Yay., s.476-491
- Atabay, Neşe-Kutluk, İbrahim-Özel, Sevgi (1983), *Sözcük Türleri*, Ankara: TDK Yay., s.181-201
- Ay, Özgür (2009), *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekimi*, Ankara: TDK Yay.
- Banguoğlu, Tahsin (1995), *Türkçenin Grameri*, 4.bs., Ankara: TDK Yay., s.396-399
- Başkan, Özcan (1989), “İnsan Dilinin Doğuşu”, *TDAY-Belleten 1968*, 2.bs., Ankara: TDK Yay., s.143-156
- Başkan, Özcan (2006), *Dilde Yaratıcılık*, İstanbul: Multilingual
- Baydar, Turgut (2013), *Ünlemlerin Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Kullanılışları ve İşlevleri*, Ankara: Hakan Basın Yayın Dağıtım
- Baydar, Turgut (2016), “Ünlem Üzerine”, *Türük Dergisi*, S.: 7, s.127-151
- Bilgegil, M. Kaya (1963), *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Güzel İstanbul Matbaası, s.229-239
- Buran, Ahmet (1996), *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, Ankara: TDK Yay.
- Deny, Jean (1941), *Türk Dili Grameri*, Çev. Ali Ulvi Elöve, İstanbul: Maarif Matbaası, s.676-705
- Ediskun, Haydar (1992), *Türk Dilbilgisi*, 4.bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, s.322
- Emre, Ahmet Cevat (1931), *Yeni Bir Gramer Metodu Hakkında Layiha*, İstanbul: Devlet Matbaası, s.77-78
- Ergin, Muharrem (1989), *Türk Dil Bilgisi*, 18.bs., İstanbul: Bayrak Yay., s.329-332
- Gencan, Tahir Nejat (1979), *Dilbilgisi*, Ankara: TDK Yay., s.479-492
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1984), *Türk Dilinde Edatlar*, 3.bs., İstanbul: MEB Yay., s.269-283; 284-289; 290-292; 293-305; 306-308
- Karahan, Leylâ (1996), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: TDK Yay.
- Korkmaz, Zeynep (2003b), *Türkiye Türkçesi Grameri -Şekil Bilgisi-*, Ankara: TDK Yay., s.1140-1193
- Kornfilt, Jaklin (1997), *Turkish*, London, s.517-518

- Kurtoğlu, Fatma Süreyya (1995), *Türkiye Türkçesinde Ünlemler ve Fonksiyonları*, Ankara: (Gazi Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Lewis, Geoffry L. (1967), *Turkish Grammar*, Oxford, s.137-138
- Redhouse, Sir James W. (1884), *A Simplified Grammar of The Ottoman-Turkish Language*, London: Trübner & Co., Ludgate Hill, s.157
- Tâhir Ken-ân (2004), *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, Hzl. Leylâ Karahan-Ülkü Gürsoy, Ankara: TDK Yay., s.65-191
- Türk Gramerinin Sorunları II* (1999), “Türkiye Türkçesinde Ünlem Tartışmaları”, Ankara: TDK Yay., s.496-533
- Underhill; Robert (1980), *Turkish Grammar*, London, s.421-423
- Üstüner, Ahad (2000), *Anadolu Ağzlarında Sifat-Fiil Ekleri*, Ankara: TDK Yay.
- Zülfikar, Hamza (1999), “Ünlemler ve Ses Yansımaları Kelimeler”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara: TDK Yay., s.492-495